

Světový den vody 2018: „Nature for Water“

Pavel Punčochář

Uvedené heslo „Nature for Water“, tedy česky „Příroda pro vodu“, skutečně překvapuje, neboť přebíjí základní fakt významu vody v běžně užívaném sloganu „Voda je život“. Omlouvám se čtenářům za následující podezření, ale zdá se, že trvalé zdůrazňování „přírodě blízkých opatření“ pro udržení příznivého hydrologického režimu a vyřešení následků jak sucha, tak povodní, vykonává na celém světě své, tedy i pro autory letošního názvu svátku vody.

Přiznám se, že jsem si pohrával s myšlenkou ignorovat správný překlad předložky „for“ záměnou za spojku „a“ (což by plně vyhovovalo kauzálnímu vztahu živé a neživé přírody), ale překladatelé a lidé znalí anglického jazyka by to mohli považovat za chybu. Takže je nejlépe využít nepřeložený anglický text, aby nedošlo k podezření, že jsme český text podivně upravili, a naopak se rozepsat o tom, zda letošní téma vystihuje realitu.

Skutečnost je taková, že bez vody by živá část přírody (a pod názvem příroda je vnímána téměř jednoznačně ta živá část) prostě neexistovala. Důkaz je zřejmý v pouštích (event. při průzkumu jiných těles v kosmu, kdy se hledá především voda jako podmínka pro úvahy, je-li či byl-li tam možný „život“). Z toho plyne, že opačné využití slov v názvu – „Voda pro přírodu“ – by určitě bylo na místě. Neměl bych však opominout zmínku o propagovaném pozitivním efektu zalesnění, který podporuje zkvalitnění „malého oběhu vody“, což by zlepšilo teplotní a údaňné i srážkové situace. Podobně Evropskou komisí prosazovaný „greening“ přispívá k omezení přehřívání povrchu terénu nepokrytého vegetací, což směřuje k podpoře snížení následků rostoucích teplot. Je ovšem zjevné, že napřed vegetace musí narůst, což bez vody nejde, a je třeba také uvést, že tato rostlinná část přírody je velkým spotřebitelem vody nejenom kvůli růstu biomasy, ale zejména kvůli evapotranspiraci výrazně stoupající s teplotou.

Smířme se však s myšlenkou, že záměrem snad bylo zdůraznění vztahu „příroda a voda“, a poté lze již rozvinout úvahy o významu takového vztahu, který se promění vývojem změny klimatu jak na celém světě, tak na našem území. Scénáře vývoje a následků klimatické změny, použité v Konceptci na ochranu před následky sucha pro území České republiky přijaté vládou (viz Sovak č. 10/2017) nasvědčují, že bude-li proces změn pokračovat současnou rychlostí, pak v roce 2070–2100 budeme mít s vodou, a současně i s přírodou, velké problémy. Opatření uvedená v Konceptci proto apelují na aktivity k zajištění vody na našem území, neboť její množství závisí na atmosférických srážkách, a pokud je nezadržíme u nás, odečtou do sousedních států. Jsme pomyslnou „střechou Evropy“, to se vyučuje i na základní škole. Proto obor vodního hospodářství i jeho výzkumné zázemí mají v České republice dlouhou historickou tradici. Výzkumný ústav hydrologický založený T. G. Masarykem v r. 1919 patří k nejstarším v Evropě a předběhl i Nizozemsko, kde obdobný ústav vznikl až o rok později. Výzkumný ústav vodohospodářský T. G. Masaryka, v. v. i., který je současným pokračovatelem původního ústavu, oslaví již v příštím roce své stoleté výročí.

O to více zaráží nepochopitelné úsilí nejenom laické, ale i části odborné veřejnosti, orientovat veškerou péči o zajištění dostatku vody na efekty „přírodě blízkých opatření“ s očekáváním, že změna hospodaření v krajině, posílení objemu vody

v půdním profilu (který skutečně poklesl následkem změny zemědělského hospodaření) či obnova mokřadů a rybníků zajistí dostatečné vodní zdroje i při předvídané změně klimatu.

V politických debatách a ve většině sdělovacích prostředků je ochrana před následky sucha orientována uvedeným směrem a je naprosto ignorován rozdíl mezi suchem tzv. zemědělským („drought“) a nedostatkem vody („water scarcity“), tedy suchem hydrologickým, provázeným nedostatečností vodních zdrojů a negativní vodohospodářskou bilancí.

Propagovaná „přírodě blízká opatření“ jsou bezpochyby žádoucí, neboť při nástupu suchého období udrží vegetaci i zemědělské plodiny před negativními důsledky delší dobu bez fatálních následků. Také biodiverzita v okolí rybníků, tůní a mokřadů přečká delší období bez výrazného poškození. Ovšem déletrvající periodu sucha a nástup sucha hydrologického naprosto neřeší, takže tvrzení, že zvýšený objem vody v půdě jednotlivých povodí zajistí udržení dostatečných průtoků v tocích a zachování využitelných vodních zdrojů, je pouhou iluzí. Prokázaly to jednoznačně výsledky pracovníků Výzkumného ústavu vodohospodářského T. G. M., v. v. i., publikované v časopise Vodní hospodářství č. 6/2017. Skutečnost, že z půdy a krajiny „vodu do trubek“ nedostaneme bez její akumulace, platí bez výjimky.

Rovněž argumentace, že rybníky představují významnou ochranu před suchem a nedostatkem vody, neobstojí. Účelem rybníků, na rozdíl od přehradních nádrží, vůbec není vytvářet zásobní objem vody využitelný pro posílení průtoků ve vodních tocích anebo lokálních zdrojů vody. Jejich účelem je až, na výjimky, chov ryb, jejichž obsádka je za sucha ohrožena poklesem objemu vody v důsledku zvýšeného výparu z hladiny, způsobeného obvykle vysokými teplotami vzduchu i vody. To dostatečně prokázala zkušenost z let 2015–2017, kdy na Moravě některé rybníky vyschly a mnohé bylo nutné vylovit již koncem léta, aby nedošlo ke kompletnímu úhynu ryb.

Tabulka: Přehled počtu přehradních nádrží a rybníků, objemů akumulované vody a plochy hladin

Vodní útvar	Počet [ks]	Objem akumulované vody [mil. m ³]	Plocha hladiny [ha]
přehradní nádrže	165	3 360	30 000
rybníky	cca 23 000	cca 400–500	51 000

Poznámka: celkový objem rybníků včetně sedimentů je cca 600 mil. m³, údaje ověřeny v Rybářském sdružení České republiky

Je tedy naprosto zjevné, že základním východiskem pro zabezpečení vodních zdrojů, jejich využívání jak pro hospodářské účely, tak dokonce pro udržení přijatelného ekologického stavu ve vodních tocích, jsou víceúčelové přehradní nádrže. Rozdíl v efektech a funkcích rybníků a přehradních nádrží přesvědčivě ukazuje porovnání kapacit akumulovaných objemů vody a možností s jejich manipulací, uvedené v tabulce.

Pokud vůbec lze o využitelné akumulaci v rybnících uvažovat, pak je to objem vody vymezený hladinou k bezpečnostním přelivům při úplném naplnění rybníků a obvyklou provozní hladinou (která u neprůtočných rybníků obvykle trvale poklesá). Tento teoreticky „využitelný“ objem může představovat maximálně 10 % celkového akumulovaného objemu vody ve všech rybnících, tedy cca 50 mil. m³, který naprosta většina rybníkářů není ochotna vypustit ve prospěch drobných vodních toků pod hrází. Uvedený objem pro porovnání představuje 1/6 množství vody, kterou jen z nádrží v povodí Moravy vypustil v r. 2017 s. p. Povodí Moravy ve prospěch zachování rybích populací a ekologického stavu ve vodních tocích s minimálními průtoky pod přehradami. Velmi omezený význam rybníků pro ochranu před suchem uvedl v tiskovém sdělení i bývalý ministr životního prostředí ČR Ladislav Miko (t. č. významný ředitel odboru v Evropské komisi).

Celkově je tedy evidentní, že rybníky nemohou výrazně přispět k zachování nebo posílení vodních zdrojů využitelných k jiným účelům. Naopak u přehradních (víceúčelových) nádrží se „a priori“ prostor pro zajištění minimálních průtoků ve vodních tocích předpokládá a vymezuje manipulačním řádem.

A tak by čeští vodohospodáři měli klást otázku všem odpůrcům nových přehradních nádrží, co je k postoji proti nim vede. Lze předpokládat lakonickou odpověď – dosavadní „vodní blahobyť“ vyplývající z dosud dostatečné akumulace vody ve stávajících 165 významných přehradních nádržích, který je také příznivě ovlivněn poklesem spotřeby vody od r. 1990 na polovinu.

Avšak v současnosti se již objevují regiony, kde sucho nebývá pouze občasnou jednorocní záležitostí, ale vyskytuje se jako víceleté, a především zemědělci si uvědomují, že pokračování rostlinné produkce může zachránit jedině zavlažování. Proto Ministerstvo zemědělství administruje programy na podporu obnovy a rozvoje závlahových zařízení, protože privatizací po r. 1990 a změnou přístupu ke skladbě plodin klesla využívanost

závlah z původních zavlažovaných 160 000 ha zemědělské půdy na pouhých 60 000 ha, tedy na cca 40 % původního rozsahu. Sucha v letech 2014–2017 ukazují, že snaha o zajištění soběstačnosti produkce některých komodit v ČR se v budoucnu neobejde bez modernizovaných závlah.

Výrazné problémy s nedostatkem pitné vody se zatím nevykytly, i když v některých menších aglomeracích lokální zdroje vody nedostačovaly a bylo třeba zajistit dovážení pitné vody v cisternách. Je ironií, že obyvatelé v mnoha těchto případech si „dovoz pitné vody“ nemuseli vůbec uvědomit – provozovatelé infrastruktury zajistili doplňování vodojemů, takže z kohoutků voda uživatelům tekla „normálně“, vodní blahobyť pokračoval – tak „jaképak sucho“?!

Je snad na místě závěrem položit otázku, zda každý dělá alespoň něco pro to, aby veřejnost, žurnalisté a politická reprezentace chápala uvedené skutečnosti a přestala „štitivě“ vnímat slova „přehrada“ a „přehradní nádrž“ jako škodlivá a téměř sprostá. Díky těmto postojům se u nás, bohužel, podařilo vytvořit atmosféru odporu značné části obyvatel k vodním nádržím. Líbivá orientace na návrat přírody k jakémusi „původnímu stavu“, kterým lze očekávaný nedostatek vody zajistit (dokonce „levněji“) změnou hospodaření v krajině, zjevně veřejnému mínění velmi vyhovuje. Naprosté většiny obyvatel se totiž proklamovaná realizace změny konkrétně netýká, nemusí se angažovat – přece „se to“ zajistí. Nevidí potřebu nic měnit ze svých zvyků a života ve „vodním blahobyti“, který však existuje, jak si málokdo uvědomuje, jen díky vodohospodářským dílům realizovaným v minulosti (zejména 49 vodárenských nádrží). Proto ani nepřekvapí, že obyvatelé ČR podporují malé vodní nádrže více než velké přehradní, zatímco např. obyvatelé Velké Británie naopak podporují výrazně více výstavbu velkých nádrží (viz seminář Ústavu pro životní prostředí Univerzity Karlovy v r. 2017). Představa, že „přírodě blízká opatření“ dostatek vody zajistí, je příjemná vize nepodložená fakty a neodpovídající realitě, pokud budou naplněny scénáře změny klimatu s předvídanými negativními dopady na naše omezené vodní zdroje.

Co tedy s váháním při rozhodování o efektivních technických, vodohospodářských opatřeních – tedy přehradních vodních nádržích, které zajistí dostatek vody pro naše potomky a budoucí generace obdobně, jako máme zajištěnou vodu dosud my? Opravdu chceme nechat řešení až na ně, ať si poradí v době, kdy už nedostatek vody může být realitou? Snad to stihnou a příprava realizace přehradních nádrží se bude muset oproti současnosti výrazně zrychlit pod aktuální hrozbou nedostatku vody. V současnosti totiž trvá jejich realizace minimálně 20 a více let od schválení záměru, což znamená, že pro předpokládané problémy s nedostatkem vodních zdrojů v letech 2050–2070 je třeba rozhodovat nejpozději do r. 2030. Proto vláda ČR začala správně podporovat záměry na realizaci několika nádrží, které předkládá Ministerstvo zemědělství.

S ohledem na všechny uvedené skutečnosti si dovoluji tvrdit, že se heslo letošního Světového dne vody moc nepovedlo, a že naopak spíše přispívá k mylnému přesvědčení, jak změny v krajině a návrat do „původního stavu“ zajistí dostatek vodních zdrojů.

O to příjemnější je poděkovat všem vodohospodářům z oboru „velké“ i „malé“ vody za to, že se jim daří dopady hydrologických extrémů efektivně zvládat i přes to, že nedostatečně informovaná veřejnost řadu vodohospodářských opatření nejenom nepodporuje, ale často i kritizuje, či dokonce značně komplikuje, až znemožňuje.

RNDr. Pavel Punčochář, CSc.
Ministerstvo zemědělství
e-mail: pavel.puncochar@mze.cz